

Teoriden Uygulamaya Demokrasi Çelişki

Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat Gökçe*

Özet

Demokrasinin kelime anlamı halk tarafından yönetimdir. Ancak demokrasi yönetme kavramından öteye siyasal haklar ve medeni haklara sahip olmayı içerir. Bu hakların devlet tarafından güvence altına alınması gerekir. Günümüzde ülkelerin anayasalarında siyasal haklar ve medeni haklar güvence altına alınmıştır. Ancak teoride güvence altına alma yeterli olmamaktadır.

Ülkelerin anayasalarında belirtilen hakların uygulamada gerçekleşmemesi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Anayasalarda belirtilen hususlar uygulamada görülmemektedir. Bu husus demokratikleşme sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın amacı, anayasaları ile uygulama sonuçlarına göre seçilen ülkelerin demokratiklik seviyesini ortaya çıkarmaktır.

Bu doğrultuda seçilen ülkelerin anayasalarında belirtilen siyasal haklar incelenmiş, bilim insanları tarafından kabul edilen demokratikleşme ölçütleri, bağımsız inceleme kuruluşları tarafından test edilen sonuçlarla karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Siyasal Haklar, Anayasa, Uygulama.

Democracy Contradiction From Theory To Practice

Abstract

The word meaning of democracy is ruling by the people. But, democracy consists of political and civil liberties further the administration meaning. These liberties must be guaranteed by state. Nowadays, political and civil liberties have been guaranteed in the constitution of countries. But, to have guarantee in theory is not enough.

* Gaziantep Üniversitesi İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, afgscem@gmail.com.

The problem of not realization in practice of these liberties that set out in the constitutions of countries is the basis of this study. The subjects that are set out in the constitutions are not seen in practice. This subject reveals the problem of democratization.

The aim of this study is to reveal the democracy level of selected countries in accordance with constitutions and practice results.

To this end, political liberties that were set out in constitutions of selected countries were studied and democratic criteria that were admitted by scientists were compared with the result that was tested by the independent institutions.

Key Words: Democracy, Political Rights, Constitution, Practice.

1. Giriş

Demokrasi dar anlamının dışında çok daha farklı şekillerde tanımlanabilir ve içeriği doldurulabilir. Halkın kendi kendini yönetmesi onun dar anlamıdır. Halk kendini nasıl yönetecek sorusu demokrasinin içeriğini doldurmaya yetecektir. Bu sorunun içinde yöneten ve yönetilen ilişkisi kadar, yönetilenlerin hakları ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Bununla beraber yönetenin sahip olduğu gücün sınırlarının belirlenmesi ve bunun uygulanması gerekmektedir. Egemenin gücünün anayasal ya da yasal olarak sınırlanmış olması, halka anayasal ya da yasal hakların verilmesi ülkelerin demokratik yöntemlerle yönetildiği anlamına gelmeyecektir. Hukuki düzenlemelerin var olması tamamen şeklin tezahürü olup onun uygulanması gerekmektedir.

Günümüzde birçok ülkenin anayasası incelendiğinde sivil ve siyasal hakların geniş ölçüde düzenlendiği görülmektedir. Ancak bu hak ve özgürlüklerin yazıldığı anayasaların içeriğinde var olan ayrıntılar ülkenin demokratikliği hususunda bilgi vermemektedir.

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın anayasalarında belirtilen siyasal haklar ile demokratiklik ölçütleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ülkelerin mevcut durumlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle demokrasi ve demokratiklik ölçütleri hakkında kuramsal bilgi verilmiş, söz konusu ülkelerin anayasalarındaki siyasi haklara ilişkin düzenlemeler ayrı ayrı incelenmiştir. Ardından uygulama sonuçlarına göre değerlendirme yapabilmek amacıyla demokrasi ölçümü yapan uluslar arası kuruluşların verileri incelenmiş ve ülkelerin mevcut durumları ortaya çıkarılmıştır.

2. Demokrasi ve Demokratik Ölçütler

Demokrasi kelimesinin dar anlamı Eski Atina bilginlerinden itibaren kullanılır.

makta ve o dönemde halk yönetimi anlamına gelmektedir. Eski Atina bilgileri demokrasiden bahsederken kanunların herkes için aynı olması, site devletin işlerine ve siyasal iktidara katılma hususlarında eşitlikçi bir yaklaşımı ileri sürmektedir.¹ Aynı düşünceleri yüzyıllar sonra Dahl “*etkin katılım*” ve “*oy kullanma eşitliği*” şeklinde demokratik ölçü olarak ileri sürmüştür.² O dönem demokrasi anlayışı ile günümüz demokrasi anlayışı arasında büyük farkların olduğu muhakkaktır. O dönemde yönetime etkin olarak katılan gruba baktığımızda halkın tamamının temsil edilmediğini görmekteyiz. Yine de tek başına karar vermeyen bir yapının olması, dönemin şartlarına göre demokratik bir durum olarak kabul edilmektedir. Demokraside gücün sahipliği ve kullanılmasının ölçüleri bireyleri doğrudan ilgilendirmektedir. Gücün sahipliğinden maksat yönetenin göreve gelme usulünden başlayarak, yetkilerinin sınırlarına kadar uzanmaktadır. Egemenin, yani gücü kullananın seçiminde yönetilenlerin etkin ve eşit katılımı demokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Yine egemenin yetkilerinin sınırının belirlenmesi gerekmektedir. Sınırsız yetkilere sahip olan egemenin yönetilenlerin iyiliği için hareket etmesi düşünülemez. Aristo yönetim biçimlerini birbirinden ayırırken nicel ve nitel özelliklere vurgu yapmış, nitel anlamda herkesin iyiliğini isteyen yönetim biçimlerini iyi ya da adil yönetimler olarak belirtmiştir. Bu iyi yönetim biçimlerinin sadece demokraside olmayacağını, demokrasinin sadece çoğunluğun iyi yönetimi olduğunu belirtmiş, aynı zamanda tek kişinin de iyi yönetim sergileyebileceğini belirtmiştir.³ Ancak Aristo'nun tek kişinin iyi yönetimi olarak belirttiği monarşi günümüze kadar olan evriminde değişikliğe uğramıştır. Değişime neden olan en önemli unsur, yönetenin yetkilerini halkın iyiliğinin aksine kullanması olmuş ve yönetenin yetkileri çeşitli şekillerde kısıtlanmış ve başka kurullarla paylaşılmıştır.

Demokraside yönetim biçiminin ve egemenin gücünün sınırlarının ötesinde bireyin hakları da önem kazanmaktadır. Yöneten ve yönetilen ilişkisinde her şeyi yönetenin uhdesine bırakmak, yönetilenleri görmezden gelmek açıkça zorba yönetime kapı aralamaktır. Dolayısıyla çeşitli yöntemlerle egemenin gücünün sınırlanması gerekmektedir. Egemenin gücünün sınırlanması ise hukuki düzenlemelerle yapılırken, aynı doğrultuda yönetilenlere de hukuki düzenlemelerle haklar tanınmalıdır.

Yönetilenlerin hakları anayasa ve yasalarda düzenlenmektedir. Ülkelere göre farklılıklar gösterse de haklar hukuki normlarda belirtilmiştir. Ancak bu

¹ Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Alkım Yayınları, İstanbul, , 2007, s. 2.

² Robert A Dahl, Demokrasi Üstüne, (Çev.: B. Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 3.

³ Ayferi Göze, Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 44.

hakların iktidarı destekleyenlerle, iktidarı desteklemeyenler arasında dağıtılma sorunu demokrasinin gizli unsurunu oluşturmaktadır. Bunun gibi yönetilenlerin kimliklerine bakılmaksızın hepsinin ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel varlıklarından eşit bir şekilde yararlanması gerekmektedir. Bu kimlik sorunu ülkede doğan bireylerle sonradan yurttaşlığa kabul edilmiş bireyler arasında da geçerlidir. Devletin sahip olduğu kamu gücünden iktidarın keyfi uygulamalarına karşı bireyleri koruyacak önlemlerin alınması da demokrasinin uygulanmasının değerlendirilmesinde önemli bir husustur.⁴

Demokrasi ile ilgili günümüze kadar bilim insanları tarafından birçok kurum ve model ileri sürülmüştür. Heywood; “*klasik demokrasi*”, “*koruyucu demokrasi*”, “*kalkınmacı demokrasi*”, “*halk demokrasisi*”, “*müzakereci demokrasi*” olarak ayırma giderken^{5,6}, Schmidt; modern demokrasinin öncüleri olan demokrasi kuramlarını Atina’dan başlatıp, Montesquieu’nun “*ulumlu demokrasisi*”, J.J. Rousseau’nun “*radikal halk egemenliği kuramı*”, John Stuart Mill’in “*liberal temsili demokrasi kuramı*” ve Karl Marx’ın “*devrimci doğrudan demokrasi kuramı*” şeklinde belirtmiştir. Schmidt, modern demokrasi kuramlarını ise “*seçkin demokrasi kuramı, ekonomik demokrasi kuramı, çoğulcuların demokrasi kuramı, sosyal demokrasi kuramı, katılımcı demokrasi kuramı ve eleştirel demokrasi kuramı*” şeklinde belirtmiştir.⁷ Bütün bu kuramlarının ortak amacı halkın yönetime katılarak kendi kararlarını kendisinin vermesinin sağlanması ve bireyler arasında eşitliğin sağlanmasıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde uygulanacak olan yöntemlerin rasyonelliği demokrasinin gerçekleşip, gerçekleşmediğine dair ipuçları vermektedir.

Demokrasinin esas hedefleri ve hedeflere ulaşabilmek için uygulanacak yöntemlerin belirlenmesi amacıyla bilim insanları tarafından evrensel demokratik ölçütler ileri sürülmüştür. Demokratik hedefler ve ölçütler hakkında bilimsel araştırmalar 20. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu araştırmaların bazılarında ekonomik ölçütler ele alınırken, bazılarında ise medeni ve siyasi haklar üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Medeni ve siyasi hakların ekonomik gelişmeyle paralel gittiğini hatta birbirini etkilediğini söylemek mümkündür. Lipset; bir ülkenin demokratik gelişmesini “*servet*”, “*sanayileşme*”, “*şehirleşme*” ve “*eğitim*” gibi verilerle incelemiştir. Lipset, demokratik

⁴ Charles Tilly, *Demokrasi*, (Çev.: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınları, Ankara, 2011, s. 34-36 .

⁵ Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev.: H. Murat Köse), Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 274.

⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Çev.: B. Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 102-110.

⁷ Manfred G. Schmidt, (2002), *Demokrasi Kuramları*, (Çev.: M.E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara, 21-70.

ülkelerde sanayinin gelişmiş olduğunu, şehirleşmenin sağlıklı bir şekilde tamamlandığını, servetin özel kesimde arttığını ve eğitim seviyesinin yüksek olduğunu belirtmektedir.⁸ Servetin birikmesi varlıklı bireylerin çoğalmasını ve sonrasında ise bu servetin yatırımlara dönüşmesini sağlamıştır.

Demokratiklik ölçütü ile ilgili bir diğer değerlendirme Lipson tarafından yapılmıştır. Lipson, demokratiklik ölçüsü olarak yönetimin icrasına ve denetimine katılanlara adil ve eşitlikçi bir yaklaşımı ele almıştır. Demokratik devlet otoritenin kaynağı, kendilerini yönetenleri ve temsil edenleri etkili bir hesap verme araçları ile denetleyen ve bu güce sahip olan yönetilenlerin, sürece eşit ve özgür şekilde katılmasıdır. Demokrasinin özü eşitlik ve özgürlüktür.⁹ Eşitlik ve özgürlük hangi oranda ve neye göre olacaktır? Sorusunun cevabı ve bu hususların seviyesi demokratik devletin varlığını ortaya koyacaktır.

Robert Dahl; demokratik sürecin ölçütlerini “*etkin katılım*”, “*oy kullanma eşitliği*”, “*bilinçli anlayış*”, “*gündemin kontrolü*” ve “*yetişkinlerin dâhil olması*” şeklinde belirtmiştir.¹⁰

Dahl, bireylerin kendilerini ve toplumu ilgilendiren hususlarda fikirlerini açıkça beyan edecek durumda olmaları gerektiğini ve bu hususlara müdahil olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bireylerin görüşlerini özgürce bildirecek bir hukuki ortama sahip olmaları, karar alma sürecine her seviyede katılım hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Halkın ihtiyaç duyduğu bütün bilgilere rahatlıkla ulaşması gereklidir. Demokratik ülkelerde bilgi iktidarın tekeli altında değildir. Tek bir kaynaktan ulaşılan bilgiler ki eğer bu iktidar tarafından veriliyorsa, bireylerin farklı bilgilere ulaşım doğru karar vermesi düşünülemez. Bilginin topluma verilmesinde devlet mekanizmasının yanında özel kesiminde teşvik edilmesi, sivil toplum kuruluşlarının bu hususta desteklenmesi, bireylerle toplumu ilgilendiren tüm hususlar hakkında doğru ve tarafsız bilginin aktarılmasını sağlayacaktır. Böylece bireylerin de bu hususları yakından takip ederek bilinçli bir şekilde siyasal tercihlerde bulunması sağlanmış olur.¹¹

Ülkelerin anayasalarında ve yasalarında vatandaşlara siyasi ve medeni haklar tanınmıştır, ancak bunlar etkin ve adil bir şekilde uygulanmadığı zaman demokratik yönetimden söz etmek mümkün değildir. Demokratik ülkelerde hak, özgürlük ve fırsatlara ek olarak, vatandaşlara ifade özgürlüğü gibi daha fazla özgürlükler tanınmaktadır. Demokratik bir ülke, vatandaşlarının ahlaki

⁸ M. Seymour Lipset, *Siyasal İnsan*, (Çev.: M. Tunçay), Teori Yayınları, Ankara, 1986, s. 30.

⁹ Leslie Lipson, *Siyasetin Temel Sorunları*, (Çev.: Fügen Yavuz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s. 388.

¹⁰ Dahl, 2001, s. 39.

¹¹ Ali Fuat Gökçe, *Siyasal Partilerde Lider ve Yönetim Değişimleri*, Ada Kitabevi, Gaziantep, 2013, s. 35.

sorumluluklarını yerine getirmesini sağlar. Bireyin ahlaki değerlere ve sorumluluklara sahip olabilmesi için özgür bir düşünme, tartışma, inceleme haklarını kullanarak karar vermesi gerekmektedir. İfade özgürlüğü ve ahlaki değerlere sahip olmanın yanında, demokratik devlet, bireylerin insani gelişmesine olumlu yönde destek olur. “Dürüstlük, adalet, cesaret ve sevgi” gibi nitelikler, herkes tarafından olumlu olarak geliştirilmesi istenen unsurlardır. Ayrıca gelişimini tamamlamış olan bütün bireylerin kendi çıkarlarını korurken, başkasına ihtiyaç duymama yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Yetişkinlerin sorumluluk sahibi olması, çevresinde gelişen olaylara adalet duygusu ile yaklaşması, diğer insanların haklarının korunmasında kendi haklarını korur gibi davranması ve sorunlar karşısında kimseden çekinmeden kendi fikirlerini beyan etmesi gerekmektedir. Bu özelliklerin hepsinin gerçekleşmesi demokratik bir ortamda sağlanır.¹²

Demokratik ülkelerde mahkemeler bağımsızdır, yürütme mahkemelere ve yargıçlara kesinlikle müdahalede bulunmaz. Kuvvetler birbirini denetleyecek şekildedir ama asla birbirini etkileyecek araçlara sahip değildir. Demokratik ülkelerde teknoloji hayatın her alanında etkin olarak kullanılır, gerek bireysel iletişim, gerekse kurumlar arası iletişime engel konmaz ve bireyler bilgiye ulaşmak için teknolojinin bütün nimetlerinden faydalanırlar.¹³

Bir ülkenin demokratik olup olmadığına dair ölçümler 1980 sonrasında özellikle 1990’lı yıllarda Bollen, Vanhanen, Coppedge/Reinicke, Gastil, Gurr ve diğerleri, İnkeles, Lipset, Hadeneus, Beetham gibi birçok bilim adamı tarafından yapılmıştır. 1941 yılında kurulan “Freedomhouse” isimli araştırma merkezi de düzenli olarak ülkelerin demokratikliği hakkında ölçümler yapmaktadır.¹⁴

Freedomhouse”un siyasi haklarla ilgili demokratiklik ölçütlerine göre;¹⁵

Demokratik ülkelerde iktidara adil ve serbest seçimle göreve gelmek esas olmalı, adaylar seçim kampanyalarını özgür ve baskı altında olmadan yapmalı, oylamalar gizli, eşit ve özgür bir şekilde yapılmalıdır.

Seçmenler baskı altında kalmadan oylarını kendi tercihlerine göre kullanmalı, oyların sayımı bağımsız seçim gözlemcileri ile parti temsilcilerinin önünde yapılmalı, herkesin oylarının etki derecesi aynı olmalıdır.

Seçim kanunları adil olmalı, seçim komisyonları ve seçimlerde görevli diğer yetkililer hükümetten bağımsız olmalı, baskı altında olmamalı, seçim komisyonlarının oluşumu adil ve dengeli olmalıdır.

¹² Dahl, 2001, 59.

¹³ Dahl, 2001, 62.

¹⁴ Schmidt, 2002, 263.

¹⁵ Freedom House, (2010) “Checklist Questions And Guidelines”, Erişim Tarihi: 11.12.2010, http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=36-4&year=2010.

İnsanlar özgür bir şekilde farklı düşüncede ve amaçta siyasal parti veya diğer siyasal gruplar kurma hakkına sahip olmalıdır. Siyasal partiler örgütlenmelerinde, yönetimlerinde ve faaliyetlerinde aşırı yasal kurallarla mücadele etmemeli, siyasal partilerin barışçıl faaliyetlerinde ve toplantılarında ağır şartları sürülmemeli ve aleyhte durumlar olmamalı, parti üyeleri ve liderleri ile muhalefet partilerinin üyeleri barışçıl siyasal faaliyetleri sebebiyle saldırı altında olmamalı, tutuklanmamalı ve özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır.

Bireyler siyasal tercihlerini; askeri ve yabancı güçler, totaliter partiler, dini hiyerarşiler, ekonomik oligarşiler ve diğer güç sahibi grupların baskısı altında olmadan özgür bir şekilde yapmalı; askeri güçler, hükümet politikaları üzerinde baskı unsuru olmamalı ve sivil iradenin kontrolü altında olmalıdır.

Kültürel, etnik ve diğer küçük gruplar siyasal haklara sahip olmalı, barışçıl ve demokratik değerlere bağlı olan etnik, kültürel ve dini partilere yasal olarak izin verilmelidir.

Özgürce seçilen hükümet üyeleri ve milletvekilleri devlet politikalarını belirlemeli, resmi görevlere seçilecek adaylar özgür ve adil bir şekilde, liyakat esaslarına göre belirlenmelidir.

Yargı grubu, askeri güçler veya yabancı devletler gibi hükümet dışı güçler hükümetin politikalarının belirlenmesine ve parlamento seçimlerine müdahale etmemeli; hükümet bürokratik düzenlemelerden, kayıt ve kontrollerden uzak durmalı, hükümet hakkındaki rüşvet iddiaları tamamen araştırılıp, suçlu bulunanlar hakkında siyasal amaç gütmeyen önyargısız bir şekilde dava açılmalıdır.

Sivil toplum kuruluşları, baskı grupları, gazeteciler ve diğer vatandaşlar siyasal baskı altında kalmadan görüşlerini ve düşüncelerini özgürce bildirmeli, bağımsız ve özgür bir medya olmalı ve hükümetin doğrudan veya dolaylı olarak medya veya internet üzerinde sansür uygulaması olmamalıdır.

“Economist” dergisi ilk kez 2007’de yayınladığı “*The Economist’s The World in 2007*” raporunda 2006 Eylül ayı itibarıyla ülkelerin demokratiklik ölçümünü yapmıştır. Economist dergisi 2008’in sonunda, 2010 ve 2011 yıllarında da demokratiklik raporunu yayınlamıştır. 2012 yılında yayınladığı “*2012 Demokrasi İndeksinde*”; özgür ve adil seçimler ile medeni hakların demokrasi için mutlaka gerekli olduğunu, bu hususların da şeffaf ve minimize devlet ile pekiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca seçimli ve çoğulcu demokrasi, devletin fonksiyonları, siyasal katılım ve siyasal kültür ekseninde ülkeleri incelemektedir. Bu verilere göre ülkeleri “*tam demokratik*”, “*olgunlaşmamış demokrasi (flawed democracy)*”, “*melez rejimler (hybrid regime)*” ve “*otoriter rejimler*” olarak dört gruba ayırmıştır.¹⁶ Melez rejim hem demokratik hem

¹⁶ Economist (2012), The Economist Intelligence Unit’s Index of Democracy, http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, p. 3.

de otoriter sistemin unsurlarını birlikte barındıran sistem olarak kabul edilmektedir. Demokratik kurumlarla beraber otoriter hukuk kurallarının uygulandığı, daha doğrusu demokratik ve demokratik olmayan kurallar arasında sıkışmış bir sistem şeklinde belirtilebilir.¹⁷ Melez rejimde iktidarın muhalefet partileri ve kişiler üzerinde baskısı yaygındır. Siyasal katılım, siyasal kültür ve devletin fonksiyonlarının hacmi ile ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır. Sivil toplum zayıftır. Yargı bağımsız değildir. Basın üzerinde baskı vardır.¹⁸

Olgunlaşmamış demokrasilerde; basın özgürlüğü gibi temel medeni haklar konusunda sorunlar olmasına rağmen özgür ve adil seçimler bulunmaktadır. Bununla birlikte yönetimde, az gelişmiş siyasal kültür ve düşük seviyeli siyasal katılım konularında eksiklikler bulunmaktadır.¹⁹

3. Azerbaycan Anayasası ve Siyasal Haklar

Azerbaycan Anayasasının giriş bölümünde “*Anayasa çerçevesinde demokratik yapıyı güvence altına almak, sivil toplumun kurulmasını gerçekleştirmek, halk iradesinin ifadesi olarak, kanunların üstünlüğüne dayanan hukuki, dünyevi devlet kurmak, adaletli, ekonomik ve sosyal kurallara uygun olarak herkese onurlu bir yaşam seviyesi sağlamak*” amaç olarak belirtilmiştir.²⁰ Sivil toplumun kurulması ve mekanizmalarının işletilmesi demokrasinin en önemli unsurlarındandır. Sivil toplumun evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde hareket geçmesi ve karar alma mekanizmalarına müdahil olması, iktidarın uygulamalarında hukuka ve hakkaniyete uygun hareket etmesini sağlayacaktır.

Siyasi haklar anlamında; genel, eşit ve doğrudan seçim hakkına dayalı, serbest, gizli ve şahsi oy verme yolu; belirtilmiştir.²¹ Anayasanın 7. maddesinde Azerbaycan devletinin demokratik, hukuki bir devlet olduğu, rejimin kuvvetler ayrılığı prensibine dayandığı belirtilmektedir.²²

Anayasanın Temel Haklar, Özgürlükler ve Ödevleri düzenleyen ikinci bölümünde “*herkesin kanun ve mahkeme karşısında eşit olduğu, ırka, milliyete, dine, dile, cinsiyete, kökene, mal varlığına, görevine, görüşüne, siyasi parti, sendika ve diğer toplumsal birliklerdeki üyeliğine bakılmaksızın herkesin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı*” belirtilmektedir.²³

¹⁷ Leonardo Morlino, Hybrid Regimes or Regimes in Transition?, Madrid, Fride Publications, 2008, p. 3.

¹⁸ Economist, 2012, p. 28.

¹⁹ Economist, 2012, p. 28.

²⁰ Azerbaycan Anayasası, (1995), http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_e.html.

²¹ Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.2.

²² Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.7.

²³ Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.25.

Seçim hakkını düzenleyen 56. maddesinde Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının devlet organlarına seçme ve seçilme, referanduma katılma hakkı olduğu belirtilmiştir. Ancak aynı maddenin devamı “*askeri personelin, hâkimlerin, devlet memurlarının, din görevlilerinin, mahkeme kararıyla özgürlüğünden mahrum edilmiş kişilerin seçimlere katılmak hakkı kanunla sınırlanabilir*” şeklinde düzenlenmiştir.²⁴ “*Sınırlanabilir*” kelimesi burada önem kazanmaktadır. Yani iktidar isterse sınırlandırır, isterse sınırlandırmaz. Böyle bir durum demokratik ölçütler arasında yer alamaz. İktidara tanınan böyle bir yetki zamanla kötüye kullanılabilir ve maddede yer alan meslek gruplarının seçimlere katılması engellenebilir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü ile toplanma özgürlüğü de demokrasi için gerekli olan hususlardır. Azerbaycan Anayasasının 46. maddesi düşünce ve ifade özgürlüğünü, 49. maddesi ise serbest toplanma özgürlüğünü düzenlemiştir. 46. maddeye göre hiç kimse kendi düşünce ve inancını açıklamaya veya düşünce ve inancından dönmeye zorlanamaz. 49. madde ise herkesin başkalarıyla birlikte serbest toplanma hakkına sahip olduğunu, ancak öncesinden devlet organlarına haber vermek ve silahsız olmak koşulunu öne sürmektedir.²⁵ Önceden haber vermek, başkalarının hürriyetlerinin kısıtlanmaması için önceden alınacak tedbirler açısından önemli bir kısıtlamadır. Ancak uygulamada devletin keyfi kısıtlamasının olmaması gerekmektedir. Silahsız olma koşulu ise tamamen doğru bir kısıtlamadır.

“*Örgütlenme hakkı*” başlığı altında herkesin başkalarıyla birlikte örgütlenme hakkına sahip olduğu, ayrıca istediği örgüte, siyasi partiye, sendika ve diğer toplumsal örgütlere katılma veya bunların kurulmasına katılma hakkının olduğu belirtilmiştir.²⁶

4. Kazakistan Anayasası ve Siyasal Haklar

Anayasasının 1. maddesi, Kazakistan Cumhuriyetinin hak ve özgürlüklerin sağlandığı, demokratik, laik, hukuk ve sosyal bir devlet olduğunu belirtmektedir. Egemenliğin halkta olduğu, halkın egemenliği ulusal referandum ve serbest seçimler aracılığıyla doğrudan kullanabileceğini, aynı zamanda egemenliğin kullanımını devlet organlarına da devredebileceği belirtilmektedir.²⁷

İnsan hak ve özgürlüklerinin doğuştan itibaren herkese ait olduğu ve anayasaya uygun olarak tanındığı ve anayasa güvencesi altında olduğu belirtilmiştir-

²⁴ Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.56.

²⁵ Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.46, 49.

²⁶ Azerbaycan Anayasası, 1995, Md.58.

²⁷ Kazakistan Anayasası, (1995), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=189328, Md.1, 3.

tir. Yine yabancılar ve vatandaşlığı olmayanların Kazakistan vatandaşlarıyla aynı haklara sahip oldukları belirtilmiştir.²⁸

Anayasanın 20. maddesinde ifade ve yaratıcılık özgürlüğünün güvence altına alındığı, herkesin kanunla yasaklanmamış her türlü yolla serbestçe bilgi edinme ve yayma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.²⁹

Örgütlenme özgürlüğünde ordu, milli güvenlik organları, yargı mensuplarının sendika üyesi olamayacakları veya herhangi bir siyasi partiyi destekleyemeyecekleri, diğer vatandaşların örgütlenme özgürlüne sahip oldukları belirtilmiştir.³⁰

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgili olarak 32. maddede düzenleme yapılmış ve vatandaşların, barışçıl ortamda ve silahsız olarak, toplanma, miting, yürüyüş, gösteri, sokak tören ve protestosu yapma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu hakkın kullanılmasının devlet güvenliği, kamu düzeni, sağlığın korunmasını sağlamak ve diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin ihlalinin önlemek amacıyla kanunla sınırlanacağı belirtilmektedir. Bu maddede bu hakların sınırlanmasının idari bir işlemle yapılmaması önemli bir husustur.³¹

Seçme ve seçilme hakkı ile ilgili olarak 33. maddede düzenleme yapılmıştır. Bu maddenin dışında devlet başkanının seçiminde ve milletvekillerinin seçiminde doğrudan, eşit ve genel seçim, gizli oy ve açık sayım ilkelerinin uygulandığını, senato seçimlerinde ise dolaylı seçim yönteminin uygulandığı belirtilmektedir. 33. maddede ise; vatandaşların doğrudan veya kendi temsilcileri vasıtasıyla devlet yönetimine katılabileceği, seçme, seçilme ve referanduma katılma haklarının olduğu belirtilmiştir. Bu maddede mahkeme tarafından ehliyetsizliğine karar verilen, mahkeme kararıyla hüküm giymiş olanların seçme, seçilme ve referanduma katılma haklarının olmadığı belirtilmiştir.³²

5. Kırgızistan Anayasası ve Siyasal Haklar

Kırgızistan Anayasasına göre Kırgız Cumhuriyeti demokratik, laik, sosyal ve hukuk devletidir. Seçimler; genel, eşit ve doğrudan seçim hakkına dayalı gizli oylamayla yapılmaktadır.³³

Bireylerin örgütlenmesi, siyasi partilere, sendikalara ve diğer sivil toplum kuruluşlarına üye olmaları serbesttir. Ancak ordu mensuplarının, kolluk kuv-

²⁸ Kazakistan Anayasası, 1995, Md. 12.

²⁹ Kazakistan Anayasası, 1995, Md. 20.

³⁰ Kazakistan Anayasası, 1995, Md. 23.

³¹ Kazakistan Anayasası, 1995, Md. 32.

³² Kazakistan Anayasası, 1995, Md. 33, 40, 51.

³³ Kırgızistan Anayasası, (2010), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=254747, Md. 1, 2.

veti mensuplarının ve hâkimlerin siyasi partilere üye olmaları ve herhangi bir siyasi partiyi desteklemeleri yasaktır. Dini, etnik temele dayalı siyasi partilerin kurulması, dini örgütler tarafından siyasi amaçlı faaliyetlerin yapılması yasaktır.³⁴

Anayasanın 16. maddesi temel hak ve özgürlüklerin devredilemez ve doğuştan olduğunu belirtmiştir. Hiç kimse, cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, inanç, yaş, siyasi ya da diğer düşünce, eğitim, sosyal çevre, malvarlığı ve benzeri sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz.³⁵

Kırgız Cumhuriyetinde, insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya azaltan kanunlar, kabul edilemeyeceği, insan hak ve özgürlüklerinin, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın veya diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla Anayasa ve kanunla sınırlanabileceği, sınırlamaların, belirtilen amaçlarla orantılı olacağı belirtilmektedir. En önemli husus ise insan hak ve özgürlüklerin idari düzenlemelerle sınırlamaya tabi tutulmasının kabul edilemeyeceğinin Anayasada düzenlenmesidir.³⁶

Kırgızistan Anayasası sayılan temel hak ve özgürlükler arasında herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulamayacak hususlar arasında; düşünce ve kanaat özgürlüğü, din ve inancını seçme özgürlüğü, etnik kökenini belirleme ve ifade etme özgürlüğü sayılmıştır.³⁷

6. Türkmenistan Anayasası ve Siyasal Haklar

Türkmenistan, demokratik, laik, hukuk devletidir. Egemenlik halka aittir. Halk bu hâkimiyetini doğrudan veya temsili organlar aracılığıyla kullanmaktadır.³⁸

Devlet, din ve ibadet özgürlüğünü, dinlerin kanun önünde eşitliğini teminat altına almaktadır. Herkes dini görüşünü serbestçe belirlemekte, tek başına veya toplu şekilde istediği dine inanma veya hiçbir dine inanmama, ayrıca dini görüşleriyle ilgili inançlarını açıklama ve yayma, dini örf, ayin ve ibadetlerini yerine getirme hakkına sahiptir.³⁹

İnsan hak ve özgürlükleri dokunulmaz ve devredilmezdir. Anayasa ve kanunlar uyarınca yapılanlar hariç, hiç kimse hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılamaz, hiç kimsenin hak ve özgürlükleri sınırlandırılmaz. Bireylerin hak

³⁴ Kırgızistan Anayasası, 2010, Md.4.

³⁵ Kırgızistan Anayasası, 2010, Md.16.

³⁶ Kırgızistan Anayasası, 2010, Md.20.

³⁷ Kırgızistan Anayasası, 2010, Md.20(5(4-6)).

³⁸ Türkmenistan Anayasası, (2008), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=254618, Md.1, 2.

³⁹ Türkmenistan Anayasası, 2008, Md. 12.

ve özgürlüklerinin eşitliği, milliyeti, ırkı, cinsiyeti, etnik kökeni, mülkiyeti; görevine, yaşadığı yere, diline, dinine ve siyasi görüşüne, herhangi bir parti üyeliğine veya üye olmamasına bakmaksızın kanun önünde eşitliği güvence altındadır.⁴⁰

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı güvence altındadır. Bireyler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde faaliyet gösteren siyasi parti ve diğer toplumsal birlikler kurma hakkına sahiptir.⁴¹

Bireyler devlet yönetimine, doğrudan veya serbest seçilen temsilciler vasıtasıyla katılma hakkına sahiptir. Her vatandaşın seçme ve seçilme hakkı vardır. Seçimler doğrudan, genel, eşit ve gizli oy sistemi ile yapılmaktadır. Mahkeme tarafından ehliyetsizliğine karar verilenler ile hükümlüler seçimlere katılamazlar ve oy kullanamazlar.⁴²

7. Özbekistan Anayasası ve Siyasal Haklar

Özbekistan'da halk devlet hakimiyetinin tek kaynağıdır. Devlet ve toplumsal yaşamın çok önemli konuları referandum vasıtasıyla halkın onayına sunulur. Demokrasi; insan, onun yaşamı, özgürlüğü, şerefi, onuru ve diğer ayrılmaz hakların en yüksek değer kabul edildiği evrensel ilkelere dayanmaktadır. Hak ve özgürlükler Anayasa ve kanunlar tarafından güvence altına alınmıştır.⁴³

Özbekistan Cumhuriyetinin tüm vatandaşları, cinsiyet, ırk, milliyet, dil, din, sosyal köken, inanç, şahsi ve toplumsal durumuna bakılmaksızın eşit hak ve özgürlüklere sahiptirler ve kanun önünde eşittirler.⁴⁴

Herkes düşünce, ifade ve kanaat özgürlüğüne sahiptir. Herkes, anayasal düzene karşı olmayan ve kanunla öngörülen diğer sınırlamalar dışında, her türlü bilgiyi arama, elde etme ve yayma hakkına sahiptir. Düşünce özgürlüğü ve onun ifadesi, devlet ve diğer sınırlar gerekçesiyle kanunlarla sınırlandırılabilir. Herkesin vicdan özgürlüğü güvence altına alınır. Herkes, her hangi bir dine inanma veya hiçbir dine inanmama hakkına sahiptir. Dini görüşlerin zorla aşılmasını yasaktır.⁴⁵

Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları gerek doğrudan, gerekse temsilcileri aracılığıyla toplum ve devlet yönetimine katılma hakkına sahiptirler. Vatandaşlar toplumsal etkinliklerini, Özbekistan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak, mitingler, toplantılar ve gösteriler şeklinde gerçekleştirme hakkına sahip-

⁴⁰ Türkmenistan Anayasası, 2008, Md. 18, 19.

⁴¹ Türkmenistan Anayasası, 2008, Md. 28, 29.

⁴² Türkmenistan Anayasası, 2008, Md. 31, 32, 89, 91, 92.

⁴³ Özbekistan Anayasası, (1992), <http://gov.uz/en/constitution/>, Md. 7, 9, 13.

⁴⁴ Özbekistan Anayasası, 1992, Md. 18.

⁴⁵ Özbekistan Anayasası, 1992, Md. 25, 29, 31.

tirler. İdari organlar bu etkinlikleri sadece, esaslı güvenlik düşüncesiyle durdurabilir veya yasaklayabilir.⁴⁶

Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları sendikalarda, siyasi partilerde ve diğer toplumsal birliklerde birleşme ve kitlesel hareketlere katılma hakkına sahiptirler. Hiç kimse siyasi partilerde, toplumsal birliklerde, kitlesel hareketlerde ve temsili yönetim organlarında muhalif azınlığı oluşturan kişilerin hak, özgürlük ve onurlarını ihlal edemez.⁴⁷

Özbekistan’da yasama meclisi ve Cumhurbaşkanı genel, eşit ve doğrudan seçim yoluyla ve gizli oyla seçilmektedir.⁴⁸

8. Demokrasi Ölçütleri Doğrultusunda Ülkelerin Demokratiklik Durumu

Demokrasi ölçütleri bilim adamları ile “Freedomhouse” ve “Economist” dergisinin “2012 Demokrasi İndeksi” doğrultusunda daha önce belirtilmişti. Demokratiklik ölçümü yapan Freedomhouse verilerinden önce Economist dergisinin 2012 yılında yayınladığı rapor incelendiğinde, çalışma kapsamında ele alınan ülkelerin demokrasi seviyesinin “Hybrid Regime” olduğu görülmektedir. Kırgızistan 106. sıra ile bu ülkeler arasında en önde yer alırken, 161. sırayı Türkmenistan ve Özbekistan paylaşmaktadır. Economist dergisinin indeksine göre yapılan Tablo 1’de ülkelerin sıralaması ve demokratik ölçüleri bulunmaktadır.

Tablo 1. Ülkelerin Demokrasi Kategorileri

Ülkeler	Sıralama	Not	Seçimli/Çoğulculuk	Devletin Fonksiyonu	Siyasal Katılım	Siyasal Kültür	Medeni Haklar
Kırgızistan	106	4.69	6.58	2.21	5.00	4.38	5.29
Azerbaycan	139	3.15	2.17	1.79	3.33	3.75	4.71
Kazakistan	143	2.95	0.50	2.14	3.33	4.38	4.41
Özbekistan	161	1.72	0.08	0.79	2.78	4.38	0.59
Türkmenistan	161	1.72	0.00	0.79	2.22	5.00	0.59

Kaynak: Economist (2012), The Economist Intelligence Unit’s Index of Democracy

Dergi yaptığı çalışmada on puanı tam demokratik ülkelere vermiştir. On puandan aşağıya doğru yapılan her puanlama ülkelerin demokratik gelişmişliğinin azaldığını göstermektedir.

Tablo 2’de ise ülkelerin beş yıllık demokrasi indeksi görülmektedir. Tabloya göre Azerbaycan ve Kırgızistan’da demokrasi, süreç içinde gelişmekte-

⁴⁶ Özbekistan Anayasası, 1992, Md. 32, 33.

⁴⁷ Özbekistan Anayasası, 1992, Md. 34.

⁴⁸ Özbekistan Anayasası, 1992, Md. 77, 90.

dir. Ancak Kırgızistan demokrasisi Azerbaycan'a göre daha fazla gelişmiştir. Bunun yanı sıra Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da ise demokrasi giderek azalmıştır.

Tablo 2. Economist Dergisi'nin 5 Yıllık Demokrasi İndeksi

Ülkeler	2006	2008	2010	2011	2012
Kırgızistan	4.08	4.05	4.31	4.34	4.69
Azerbaycan	3.31	3.19	3.15	3.15	3.15
Kazakistan	3.62	3.45	3.30	3.24	2.95
Özbekistan	1.85	1.74	1.74	1.74	1.72
Türkmenistan	1.83	1.72	1.72	1.72	1.72

Kaynak: Economist (2012), The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy

Freedomhouse her yıl yaptığı demokrasi ölçümlerinde ülkeleri demokratik, sınırlı demokratik ve demokratik olmayan şekilde ayırma tabi tutmuştur. Puanlama birden ona kadar yapılmış ve bir puan demokratik ülkelere verilmiştir. Üç puan ve altı puan arası sınırlı demokratik ülke, altı puan ve yukarıya ise demokratik olmayan ülkelere verilmiştir.

Tablo 3'de beş yıllık süre incelenmiş ve 2009'dan sonrası ele alınmıştır. Ülkelerin durumlarını tabloda göstermek için demokratik ülke için "D", sınırlı demokratik ülke için "SD", demokratik olmayan ülkeler için "DD" kısaltmaları kullanılmıştır.

Tablo 3. Freedom House World Country Ratings

Ülkeler	2009		2010		2011		2012		2013	
	Siyasal Haklar	Durum	Siyasal Haklar	Durum	Siyasal Haklar	Durum	Siyasal Haklar	Durum	Siyasal Haklar	Durum
Kırgızistan	5	SD	6	SD	5	SD	5	SD	5	SD
Azerbaycan	6	DD	6	DD	6	DD	6	DD	6	DD
Kazakistan	6	DD	6	DD	6	DD	6	DD	6	DD
Özbekistan	7	DD	7	DD	7	DD	7	DD	7	DD
Türkmenistan	7	DD	7	DD	7	DD	7	DD	7	DD

Kaynak: Freedom House, <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-world>

Tablo 3'te verilen bilgilere göre Kırgızistan sınırlı demokratik ülke durumunda olup diğer ülkeler demokratik ölçütleri yerine getirememişlerdir. Bu ülkelerin siyasal haklar konusunda belirtilen hususlardan hangilerini yerine getirmediklerine dair bilgiye yine Freedomhouse gözlemci raporlarından ulaşmak mümkündür. Gözlemci raporları ülkelerde meydana gelen olaylar doğrultusunda hazırlanmış olup bize uygulama hakkında bilgi vermektedir.

Freedomhouse gözlemcilerinin raporuna göre;

Kırgızistan seçimli demokrasiye sahip bir ülke değildir. Gözlemciler tarafından, 2010 yılında yapılan parlamento seçimlerindeki çoğulculuk ve diğer özellikler nedeniyle olumlu puan verilmesine rağmen 2011 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde seçmen liste ve çizelge hataları tespit edilmiştir. 2012 yılında devlet başkanı yeni anayasada başbakana verilen kendi yetkilerini geri istemiştir. Basın ve medya baskı altındadır. 2012 yılında Kırgızistan Devlet İletişim Kurumu, Rusya merkezli haber ajansının yayınlarını engelleme kararı almıştır. Yine gazetecilerden tutuklananlar olmuştur. Sivil toplum kuruluşları sivil ve siyasal hayata etkin olarak katılmaktadır. Ancak yükselen milliyetçilik Kırgız ve Özbek aktivistleri etkilemektedir. Özbek mağdurları destekleyen insan hakları üyeleri tehdit, fiziksel saldırı ve tacize uğramaktadır. Yargı bağımsız değildir ve yürütme erki tarafından etki altında tutulmaktadır, savunma hakkına saygı duyulmamaktadır.⁴⁹

Azerbaycan seçimli demokrasiye sahip bir ülke konumunda değildir. Anayasa güçlü bir başkanlık sistemini öngörmektedir. Yasama, faaliyetlerinde yürütmeden bağımsız değildir. Seçimler 1990'lı yıllardan itibaren serbest ve adil yapılmamaktadır. Muhalif adaylar üzerinde baskı uygulanmakta ve gözdağı verilmektedir. Anayasa basın özgürlüğünü garanti altına almış olmasına rağmen, uygulamada medya üzerinde kısıtlamalar yapılmaktadır. Birçok televizyon kanalı hükümet tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Gazetelerin büyük çoğunluğu devlet tarafından yönlendirilmektedir. Gazeteler mali sorunlar ve ağır vergiler ile sorumlu müdürlerinin hapsedilmesi korkusu ile mücadele etmektedir. Hükümet azınlık dinlerinin uygulama alanını kısıtlamaktadır. Hükümet özellikle muhalefet partilerinin toplanma özgürlüğüne engeller çıkarılmaktadır. 2011 Mart ve Nisan ile 2012 Mayıs aylarında yapılması istenilen protesto gösterileri yetkililer tarafından engellenmiş ve birçok protestocu tutuklanmıştır. Yerli ve yabancı sivil toplum kuruluşlarının ülke içinde şube açmaları, 2009 yılında kabul edilen yasayla izne tabi tutulması şartı getirilmiştir. 2012'de bazı yerel düşünce kuruluşlarının faaliyetleri yasaklanmıştır. Sendikaların kurulması ve grev hakkı tanınmış olmasına rağmen, sendikaların çoğunluğu hükümetle dirsek temasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Az sayıdaki Ermeni azınlıklar dâhil olmak üzere bazı azınlıkların eğitim, iş bulma ve ev sahibi olma hususlarında ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.⁵⁰

Kazakistan Anayasası devlet başkanına, yerel hükümetler, yargı ve yasama ile ilgili oldukça aşırı kontrol yetkisi tanımaktadır. İktidar partisi devlet başka-

⁴⁹ Kırgızistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/kyrgyzstan>, 2013.

⁵⁰ Azerbaycan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/azerbaijan>, 2013.

nı tarafından yönetilmekte ve yasamayı kontrol etmektedir. Siyasal partiler seçim ittifakı yapmaktan yoksun bırakılmışlardır. Etnik, dini ve cinsiyete dayalı siyasal partilerin faaliyetlerine izin verilmemektedir. Anayasa basın özgürlüğünü savunurken, hükümet aralıksız bağımsız medya kuruluşlarını taciz etmekte ve kapatmaktadır. Bağımsız medya yetkililer tarafından yapılan baskı, tutuklama ve saldırılara maruz kalmaktadır. 2011’de meydana gelen olaylarda muhabirler gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. Hükümet internet erişimlerini engellemiş ve sosyal medya girişlerini kapatmıştır. Anayasa ibadet etme özgürlüğünü garanti etmesine rağmen, 2005’de kabul edilen yasa ile kayıtsız dini grupların faaliyetlerini yasaklama yetkisi hükümete verilmiştir. Anayasa dernek kurma özgürlüğü tanınmasına rağmen, hükümet dernek kurma özgürlüğünü kısıtlayacak düzenlemeler yapmıştır. İşçilerin sendikalara üye olma ve katılma hakkı bulunmaktadır. Ancak yetkililerle ve büyük iş adamlarıyla yakın ilişki içinde olan sendikalar eşit şartlar sağlamamaktadır. Göçmen işçiler kötü çalışma koşullarında ve yasal korumadan yoksun olarak çalışmaktadır.⁵¹

Türkmenistan’da 1991 yılından itibaren seçimler serbest ve adil yapılmıştır. Parlamentoda tek parti bulunmaktadır. Basın özgürlüğü ciddi biçimde hükümet tarafından engellenmektedir. Ülkenin tek internet servisi sağlayıcısı hükümet tarafından kontrol edilmektedir. Dini özgürlükler hükümet tarafından kısıtlanmaktadır. Anayasa barışçıl toplanma ve dernek kurma özgürlüğünü garanti etmesine rağmen, uygulamada ciddi bir kısıtlama bulunmaktadır. Hükümet kontrollü “*Türkmenistan Sendikası*”, tek bir merkezi işçi sendikasıdır. İşçiler yasayla grev hakkından yoksun bırakılmışlardır. 2003 yılında çıkarılan yasa ile sivil toplum kuruluşları yeniden kayıt altına alınmış ve sıkı kontrol altında tutulmaktadır. Hükümet, Niyazov’un ölümünden sonra birçok siyasi mahkûm serbest bırakmıştır. Ancak halen diğer birçok siyasi mahkûm hapiste olup akıbetlerinden haber alınamamaktadır.⁵²

Özbekistan Devlet Başkanı yürütme erki üzerinde hakim bir role sahip olup, bütün siyasi muhalefeti baskı altında tutmaktadır. Sadece dört siyasal parti faaliyet göstermekte olup, hepsi hükümet yanlısı politika yürütmektedir. Gerçek anlamda muhalefet partisi yasal faaliyette bulunamamaktadır. Yasal olarak faaliyette bulunmayan muhalifler sürgünde bulunmaktadır. 2012 yılının Şubat ayında İsveç’te sürgünde bulunan muhalif lider vurulmuş ve yaralanmıştır. Anayasal olarak garanti altına alınmış olmasına rağmen ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü ciddi bir şekilde kısıtlanmaktadır. 2012 yılının Mart ayında bağımsız gazeteci Viktor Krymzalov şiddet içermeyen isimsiz bir ma-

⁵¹ Kazakistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/kazakhstan>, 2013.

⁵² Türkmenistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/turkmenistan>, 2013.

kale yüzünden suçlu bulunmuştur. Dini inanışlar üzerinde devletin sıkı kontrolü bulunmaktadır. 2012 yılının Şubat ayında Protestan Koreliler kilise yerine bir evde toplanmaları sebebiyle tutuklanmışlardır. Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü anayasal olarak sağlanmış olmasına rağmen bu hakkın kullanılmasında kısıtlamalara gidilmektedir. Sivil toplum kuruluşları baskı altındadır. 2005'te Andijon karışıklığından sonra hükümet bütün yabancı kaynaklı organizasyonları kapatmıştır. Ülkedeki en son uluslar arası örgüt olan “*İnsan Hakları İzleme Örgütü*” 2011’de ülkedeki çalışma ofisini kapatmak zorunda kalmıştır. İşçi Sendikaları Federasyon Konseyi devlete bağlı olarak faaliyet yürütmektedir. Bunun dışında bağımsız sendikalar bulunmamaktadır.⁵³

9. Sonuç

Bu çalışmada seçilen ülkelerin anayasalarında demokratik ilkeler düzenlenmiştir. Ancak Freedomhouse gözlemcilerinin raporlarında belirtildiği gibi uygulamada bu ilkeler göz ardı edilmiştir. Freedomhouse istatistikleri ve Economist dergisinin raporları, söz konusu ülkelerde demokrasinin olmadığını göstermektedir. Economist dergisi bu ülkeleri, demokratik kurumlarla beraber otoriter hukuk kurallarının uygulandığı, demokratik ve demokratik olmayan kurallar arasında sıkışmış melez rejimler olarak değerlendirirken, Freedomhouse Kırgızistan hariç diğer ülkeleri demokratik olmayan ülke kategorisinde değerlendirmiştir. Kırgızistan ise sınırlı demokratik ülke olarak kabul edilmiştir. Kırgızistan, Economist dergisinin değerlendirmesine göre olgunlaşmamış demokrasi kategorisindedir.

Demokrasi sadece metinlere geçen hususların varlığından ibaret değildir. Demokratik bir devletten söz edebilmek için hukuki normların varlığından öteye onların uygulanması gerekmektedir. Günümüzde birçok ülke, anayasalarında halklarına demokratik haklar ile evrensel hukuk kurallarına bağlı haklar tanımış olmasına ve kendisini demokratik olarak nitelendirmesine rağmen uygulamada yürütmenin sıkı tedbirleri ile bu normları ihlal ettiği görülmektedir. Aslında bu durum söz konusu ülkelerde anayasa ihlali olarak da değerlendirilebilir. Siyasal haklar ekseninde yapılan bu çalışmada görüldüğü üzere seçilen ülkelerde demokrasiden bahsetmek zordur. Siyasal hakların uygulamaya geçirilmemesinde en önemli etken yürütme erkinin diğer erklerle yaptığı müdahalelerdir. Yürütmenin aşırı hâkimiyeti ve yetkileri hem kendini hem de ülkeyi koruma içgüdüsi, demokratik ilkelerin uygulanmasını engellemektedir. Siyasal hakların eksikliği ile birlikte medeni haklar hususunda da eksikliklerin olduğu muhakkaktır. Ancak çalışmanın kısıtları nedeniyle medeni hakların incelenmesi yapılmamıştır.

⁵³ Özbekistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/uzbekistan>, 2013.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/azerbaijan>, Erişim Tarihi: 10.11.2013.
- Azerbaycan Anayasası, (1995), <http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution01.e.html>, Erişim Tarihi: 10.11.2013
- Economist (2012), The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy, http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, p. 3, Erişim Tarihi: 12.11.2013.
- Freedom House, (2010) "Checklist Questions And Guidelines", http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=364&year=2010, Erişim Tarihi: 11.12.2013,
- DAHL, Robert A, Demokrasi Üstüne, (çev: B. Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001.
- GÖKÇE, Ali Fuat, Siyasal Partilerde Lider ve Yönetim Değişimleri, Ada Kitabevi, Gaziantep, 2013.
- GÖZE, Ayferi, Siyasi Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.
- HEYWOOD, Andrew, Siyaset ,(Çev: B. Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara, 2007.
- HEYWOOD, Andrew, Siyaset Teorisine Giriş,(Çev:H. Murat Köse), Küre Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kazakistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/kazakhstan>, Erişim Tarihi: 11.12.2013.
- Kazakistan Anayasası, (1995), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=189328, Erişim Tarihi: 14.12.2013.
- Kırgızistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/kyrgyzstan>, Erişim Tarihi: 14.12.2013.
- Kırgızistan Anayasası, (2010), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=254747, Erişim Tarihi: 14.12.2013.
- LİPSET, M. Seymour, Siyasal İnsan, (çev: M. Tunçay), Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- LİPSON, Leslie, Siyasetin Temel Sorunları, (çev: Fügen Yavuz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.
- MORLİNO, Leonardo, Hybrid Regimes or Regimes in Transition?, Madrid, Friede Publications, 2008.
- Özbekistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/uzbekistan>, Erişim Tarihi: 14.12.2013.
- Özbekistan Anayasası, (1992), <http://gov.uz/en/constitution/>, Erişim Tarihi: 14.12.2013.
- SCHMİDT, Manfred G, Demokrasi Kuramları, (çev: M.E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara, 2002.
- TANILLI, Server, Devlet ve Demokrasi, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007.

TİLLY, Charles, Demokrasi, (çev: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınları, Ankara, 2011.

Türkmenistan, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/turkmenistan>, Erişim Tarihi: 14.12.2013.

Türkmenistan Anayasası, (2008), http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=254618, Erişim Tarihi: 14.12.2013. http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf, p. 3.